

Paranoyalar: toplumsal bağımızın hakiki bir barometresi¹

Özge Soysal

Yaşadığımız dünyadaki çeşitliliğin içinden toplumsal bağımızın güncelini okumanın birçok boyutunun olması kaçınılmaz, başta ekonomik ve politik olmak üzere. Biz burada bu konuyla psikanalist olarak ilgileniyoruz, bir siyasetçi, sosyolog ya da ekonomist olarak değil. Bunu bir özür olarak dile getirmiyorum elbette, ama daha ziyade perspektifimizin gerek özgün yanları gerekse de sınırlıkları olduğunu hatırlatmayı uygun buluyorum.

Bununla birlikte güncelimizin yeni bulaşlarından biri olan popülizm, bizi paradoksal olarak yerel ve özgün olarak tanımlayabileceğimiz, düşünce dünyasına da yeni katkılar getirebileceğini umduğumuz birtakım fenomenlerin farklılıkların silindiği genelleşmiş küresel bir okumasını yapmaya itiyor. Milliyetçiliğin “Bir” söylemi, fanatikleşmenin birçok türü ve bir lidere ya da bilimin söyleminin uzmanlarına yabancılaştırmanın kolaylığı ve sıradanlığı başka birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de gündelik yaşamımızın alışıldık malzemeleri.

Yine de oldukça şaşırtıcı ve belirleyici bir fenomenin ortaya çıkışını da gözlemlemek mümkün: Simgesel dayanakları olmaksızın ortaya çıkan bir gerçeklik ve Ötekinin yasası arasında giderek büyüyerek açılan yarık. Farklı düzlemler arasındaki ilişkide gerçekleşen bu türden bir kırılmanın dikkat çeken sonuçları var, özellikle de klinik pratikte sıklıkla karşılaştığımız ve “parçalanmış” “kesilmiş” “kaybolmuş” “tükenmiş” “hedef haline gelmiş” olarak tanımlanan beden yaşantıları olarak. Kimi öznelerin bu yoğun ıstırapla başa çıkmak için türlü yatıştırıcılar araması da bununla ilişkili. Hatta milliyetçiliğin Bir-Tek söyleminin yükselişi bazı şehirlerin göç olgusuyla fragmanlara ayrılışıyla politik olarak da uyuşur gözükmemekte. Aşk üzerine bitmek bilmeyen güzellmeler de bu tek boyutlu ideal Bir’in bir diğer imgesel yüzü².

Şurası açık ki benzerlerimizle yaşamak güncelimizde artık oldukça sorunlu ve tahammül edilemez bir hal aldı, zira özne benzerleriyle yaşarken kendi tatmini de kısıtlamak durumunda. Daha doğrusu kendi tatminini bir diğerinin dolayımından geçerek, dolayısıyla da onun da haz ya da hoşnutsuzluk deneyimini hesaba katarak sağlamak durumunda. Bu da hiç şüphesiz T. Todorov’un

---

¹Bu yazı 10 Eylül 2022 tarihinde Assosiation Lacanienne Internationale bünyesinde gerçekleşen *Journée des cartels* etkinliğinde sunulmuştur. Bu sunumun devamını Charles Melman’ın 1999-2000, 2000-2001 yıllarında verdiği “Paranoyalar” seminerinin okunduğu 2020-2022 yılları arasındaki kartel çalışmasının katılımcıları olan Sevinç Beyza Toktay ve Umur Yiğit Nural’ın burada ortaya konulan öncüllerle bağlantılı olarak kendi sunumları izlemektedir.

² Mesele elbette çok daha karmaşık ve çok boyutlu, özellikle de Lacan’ın topoloji kuramından yararlanarak ele aldığımızda.

dediği gibi neden “yapay” bir dünyada yaşamayı tercih ettiğimizi açıklıyor. Todorov’a göre “sahte bir benliğin” olmadığı yegâne anlar gerçek’le burun buruna kaldığımız yerler, diğer bir deyişle “şakası olmayan” zamanlar³. Paranoyalarda da söz konusu olduğu üzere öznelin kategorik bir şekilde içerisi ve dışarıya ya da önünde ve arkasında arasında bölünmesi -mesela ekranın önünde ve arkasında- alanların da birbiriyle etkileşimine izin vermez. Tam da bu noktada belirebilecek soru basit olduğu kadar aşikâr da: Möbius şeridindeki torsiyonla temsil edilen iç-dış (*ex-time*) öznellikte yerini almadığında ne gibi sonuçlarla karşılaşırız?

İlkel kalan bir farklılaştırma girişimi olarak kategorileştirmenin klinikte karşılaştığımız en yaygın etkilerinden biri izolasyon, sansür ve de emir cümleleriyle ya da cümle kurmadan tek kelimeyle, gramere dahil olmadan yapılan konuşma biçimleridir. Zira özneliğin yapılanışında zorunlu olmamakla birlikte⁴ temel bir aşama olan bu büklümün-torsiyonun ortadan kalkması, sözcüklerin bir gramerin içinden düzenlenişinde eklemelenemeyen dolayısıyla da gösteren zincirinden düşen, yiten bazı harflerin kastrasyon yasasının dolayımından geçmeden kaygı verici ya da kendisini türlü şekillerde dayatan imgesel bir nitelik olarak kalmasına neden olur.⁵ Bu harflerin öznellikte temsil edilemeyenlerin ve dilsel düzenlenişte yer almayışlarının nedeni zevkin aşırılığının özneliğin dışına atılışlarının birer simgesi olmalarındandır. Gösteren zincirinden dışlanan yani birtakım sözcüklerin eklemelenişinde ya da sözcük çiftlerinde dile gelemeyecek olan bu harflerin bu kaybedilişini izleyen bir ikinci aşama, Charles Melman’ın ifade ettiği üzere öznenin “*kendisinden kaçana saygı duymasının güvencesi olan*” bir diğer aşama, simgesel Ötekinin bu harfleri kastrasyon yasası gereğince bir gramerin içine dahil etmesidir. Bu aşama kaybın yani öznenin dilsel yapılanış yani başkalık yasaları gereğince otomatik olarak kaçanın eksiklik olarak düşlemin oluşumunda temsil edilmesine izin verir. Söz konusu olan artık öznenin semptomunun bir üretim olarak yer alabileceği simgesel bir söylemde oluşan ve gerçeklikte onarılamaz olan bir eksiklik: *a* nesnesi, nam-ı diğer nesne *a*. Kaybın böylelikle öznel bölünmede sorumluluğu alınan bir eksiklik olarak büklümlenmesi topolojik olarak da kayıpla doğrusal bir düzlemde doğrudan karşılaşmaktansa, kaybı etik, estetik, öznel türlü biçimlerde dolayımamayı getirir. Gösteren çiftlerinin yine kaçınılmaz olan karşıtlığını ikili bir kategorileştirmeden farklı olarak simgesel üçüncünün yapısal boşluğa referans sağladığı bir diyalektik içinden düşünmek bu aşamanın öznellikteki bir meyvesi.

Aslında mekanların esnekliği ve kenarlar üzerinde birbiriyle etkileşimi dilsel yapılanıştaki deliğin öznel bir kayıp olarak simgeselleşmesiyle mümkündür. Charles Melman’ın “Paranoyalar”

³ Tzvetan Todorov ve Andrei Kourkov söyleşi, “*Philosophe*” dergisi, no 42, Eylül 2010, s.32-36.

⁴ Zorunlu değildir zira tamamen toplumsal ve öznel düzeyde Babaya değin işlev olan simgesel üçüncüyle karşılaşmamıza ve etkilerini kayda geçmemize yani temsil etmemize bağlıdır.

⁵ Klinik olarak yelpaze oldukça geniş. Mesela kayıp Lacan’ın ayrımını yaptığı gibi salt yoksunluk ya da hayal kırıklığı olarak yaşantılanırsa yaygın olarak karşılaştığımız üzere kıskançlık krizleri ya da kendine zarar verme, şiddet davranışları ortaya çıkar. Bir diğer düzeyde klinik obsesyonlar yine kastrasyonun sembolik zemin üzerinden temsil edilemediğinin bir örneği.

seminerlerinin en önemli hatlarından biri bu. Ve işte bir örnek: Türkiye’de televizyonda “Kim milyoner olmak ister” yarışmasına katılan bir genç kız kazanacağı parayla ne yapacağı sorusuna “Benimle dürüst ve içten olacak ve başarılarımı takdir edecek bir arkadaş satın alacağım” diye cevap verir. Bir yandan bu genç kız bir arkadaşlık bağında dürüstlük ve samimiyetin temel ayaklar olduğunun bilincindedir, ama diğer taraftan da bunun parayla satın alınabileceğini düşünür. Bir yandan temel bir insani ilişkinin arayışındadır, diğer yandan bu ilişkide kendi istekleri uyarınca egemen olmayı ister. Arkadaşlık ne karşılaşmanın bir meyvesi ne de her birinin kendi öznel yol alışı zamanla örülen bir bağdır. Özne ve öteki arasındaki mekanlar ve düzlemler bağlantısız kalınca gerçeklik de ham ve kendisini kıvrımsız bir şekilde dayatan bir imgeselden ibaret kalır.

Ama madem bu genç kız da bunu istiyor, açık olalım: her kuralın pazarlığa açık olduğu bir sınırı çoktan aşmadık mı? Bunun ötesinde artık her bir birey kendi gustosuna göre istediği kuralı koyma özgürlüğüne sahip değil mi? Buna zaten türlü şekillerde kendilerinin yol açtığı kriz zamanlarında çıkardıkları acil kararnamelerle devlet yönetimlerini de dahil edebiliriz. Bunun taşıma suyla dönen değirmenler misali yaşadığımız toplumda ciddi bir güven sorunu yarattığını biliyoruz. Son bir yıldır Türkiye’de yirmi yılın en yüksek enflasyon oranının etkilerini yaşıyoruz ve bunun toplumsal ve ilişkisel düzlemde yol açtığı aşınmaları da deneyimliyoruz. Her şeyden önce bu özne ve ötekiler arasındaki kopuşu öznenin bir diğeriyle olan ilişkisinde kendisini kurtarmak adına kendisini sorumluluklarından azade etmesiyle daha da keskin bir hale getiriyor. Bu da toplumsal düzlemde keyfiliğin hüküm sürmesini meşrulaştırmaya yarıyor. Aslında daha da derin bir yerden hakikat sorunsalının ilişkilerde artık bir mesele, bir sıkıntı olmaktan çıktığı bu yapaylığı-sahteliği var ederek. O halde yeni bir sorumuz var: Hakikat sorusu tüm karmaşasıyla kopuşu değil de farklı düzlemler arasında bağ kurmaya yarayan yapısal mesafeyi hatırlatmaya gelmediğinde ve bizi durdurmadığında farklı alanlar arasındaki geçişleri nasıl sağlayacağız?

Burada amacımız Melman’ın seminerlerinin ve bu fenomenlerin kapsamlı bir okumasını yapmak değil. Her şeyden önce bu seminerde adım adım ele alınmaya değer birçok ilginç mesele var. Dahası paranoyaları psikanalizin temel kavramlarıyla ilişkilendirdikçe katman katman açılan bir seminer bu. Bir yandan bize çok olası gelen gündelik yaşam fenomenleri, klinik örnekler, anekdotlar, her birinin kendi içinde bir mantığı izlemesi ve bir sonraki sefere yeni bir dönemeç alması sanki devamını merak ettiğimiz polisiye bir roman okuyormuşçasına tutkulu bir okuma deneyimine davet eder. Derken hayır, hiç de değil, çünkü aynı zamanda oldukça karmaşık ve yoğun da olan bu seminer kendi hattını, sorusunu, çıkışlarını bulabilmesi için okuyucunun sorumluluğuna çağrıda bulunur.

Dolayısıyla da bu öncüllerden itibaren öne sürdüğümüz soru olan paranoyaların toplumsal bağımızın hakiki bir barometresi olmasını nasıl anlayabiliriz? Her şeyden önce paranoyalar, zira ruhsal

gerçekliğimizin Lacan'ın tezinden⁶ bu yana artık bize tanıdık olan benliğe değin tanımayışından psikozun mesela şizofreniden farklı bir biçimi olan paranoid psikoza kadar geniş bir yelpaze söz konusu. Melman ilk dersteki konuşmasının başında onun için bu projeyi ele almayı kaçınılmaz kılan şeyin çağımızın belirleyici bir özelliği olduğunu yazar. Bizler toplumsal alışverişimizi belirleyen şeyin kuşku olduğu bir çağda yaşıyoruz. Ama semineri izlediğimizde şaşırtıcı bir biçimde bu kuşkunun kesin ve değişmez olmak isteyen bir kuşku olduğunu anlarız, bir diğer deyişle mantıki bir zamanda "ben" diyebilmenin öncesinde ara bir geçiş olan şüphe statüsü kazanmış bir kuşku olmaktan ziyade bir diğerine kapalı kalan ve en nihayetinde dönüşmeden yani öznel bir karara bağlanmadan kalan süreğen bir kuşkudur söz konusu olan. Dolayısıyla da gerçeği imkânsız, öngörülemez ve de sürpriz boyutlarında inkâr eden bir İyi için savaş olarak ortaya çıkar. Bireysel ve toplumsal krizler, geleceğe güvensizlik ve şimdiden kuşku arttıkça terazinin diğer tarafında benzer ötekiyle ilişkilenişte yıkıcı boyutlarıyla paranoyalar da yükselişe geçer. Ortak bir paranoyaya kendi mesafemizi aldığımız öznel bir okuma yapma uğraşındansa yaşadığımız dünyanın paranoyak biçimde tanınışını yeğlediğimiz bir çağ.

---

⁶ J. Lacan, 1932, *De la psychose paranoïaque dans ses rapports avec la personnalité*, Seuil: Points.